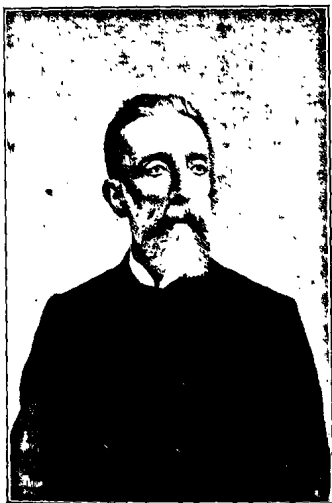

ՄԿՐՏԻՉ ԱՃԷՄԵԱՆ

ՄԿՐՏԻՉ ԱՃԷՄԵԱՆ, ներկայ պոլսահայ ամեն մեղադրուած ու փրկուած փան, բռնաստեղծն է. բնիկ Պոլսեցի է և ծնած Օրթոդոքս անցեալ դարուն առջի կիսուն — 1838 Յուլիս 19:

ՄԿՐՏԻՉ ԱՃԷՄԵԱՆ:

Իր Հայրը Յովակիմ Աղա Աճեման, պարզ գործաւոր մըն էր:

Մկրտիչ Աճեման իր նախնական ուսումները Օրթոդոքսի Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանին մէջ առած է:

Պոլսոյ դրութեան Համաձայն, Աճեմանին պարտական կեանքը Թափառական եղաւ. իր Հօր՝ ընտանեօք Հանդերձ՝ այս ու այն թաղ Հաստատուելուն Հետեւանօք, կարգաբանի մը տարի անօգուտ կերպի աշկերտ:

ցաւ Մայր Եկեղեցոյն և Բերայի Նարեկեան վարժարաններուն:

1848—50 Թուականներուն Պոլսոյ ազգային վարժարանները յետադէմ վիճակ մ'ուներն. Յովակիմ Աղա բաղձալով իր խոստմանից որդւոյն լուրջ և խնամեալ կրթութիւն մը տալ և տեսնելով թէ իր այս բաղձանքն ամուլ պիտի մնայ, ցորչափ որ որդին ազգային պարոցները յաճախէ, Բերա Հաստատուելուն պէս իր որդին նախ Քրտնոսացի Ֆրերներուն և յետոյ՝ Վերնակոյ Մխիթարեան ներուն Սազըզ Աղաճիի վարժարանները խրկեց:

Ճիշդ տասն ու չորս տարեկան էր, երբ Մկրտիչ սկսաւ Մխիթարեանց դպրոցն երթալ. իր ուշիմութիւնն ու աշխատասիրութիւնը չէր կրնար զրկուիլ Մխիթարեանց Հեռատես աշուրներէն. մէկ երկու տարի Մկրտիչ շաբաթականաբար Մխիթարեաններուն դպրոցը գնաց, այնպէս որ վարժարանին մէջ իր մատնանիշ ըրած կարգապահական ոգին, ուսմանց մէջ ըրած յառաջդիմութիւնը և աշխատասիր ու Հաստատուն նկարագիրը բաւական պատճառներ Համարուեցան իրեն Վերնակի խրկուելուն¹:

1852ին Մկրտիչ Վերնակի Ռաֆայէլեան վարժարանը՝ մտաւ և արդէն զարգացած և նախնական ուսումներն աւարտած ըլլալով անմիջապէս Դ. Բորոյ գասարանը դրուեցաւ:

Վեց տարուան մէջ Մկրտիչ կատարեալ և յաջող կերպի վարժարանին ընթացքն աւարտեց, իր լոյն նիսա ու կարը, բայց մանաւանդ անխնջ աշխատասիրութիւնը զեռցայտօր աւանդաբար մնացած է Ռաֆայէլեան վարժարանի մէջ. իր անունը զեռ մինչեւ այսօր կը յիշատակուի Հաստատութեան տաքերոց մէջ:

Աճեման մեծ բաղդ ունեցած է աշկեր-

1. Սազըզ Աղաճիի Մխիթարեան վարժարանի նախկին շրջանաւարտներուն մէջ մէկէ աւելի նշանաւոր գէճքեր կ'ան: Այս վարժարանը, Բերայի կեդրոնին մէջ կը գտնուի: Ներկայապէս նոյն յարգ. Միաբանութիւնը աւելի իրենց Գաւազդեղի զէշերութիւն վարժարանին ծաղկման սեւ կու տայ քան թէ ասոր:

տելու Հ. Ղեւոնդ վրդպ. Ալիշանի, որ այդ թուականներուն արդիւնաւոր և օգտակար կերպիւ կը դասախօսէր Հայկաքանդաքիւն . գրագիտութիւն և ազգ. պատմութիւն : Բազմ մըն էր նմանապէս որ իրեն ատեն վարժարանին տեսչական պաշտօնը յանձնուած էր Հանգուցեալ Հ. Արթուրեան վրդպ. Ճարտանի նման Անձի մ'որուն վարչութեան ներքեւ Ռաֆայէլեան վարժարանը ծնաւ իր ամէնէն աւելի տաճանելի, բայց ամէնէն աւելի պատուաբեր զակրնները :

— Մկրտչին զարնիկներն եղած են Թովմաս Թէրզեան, Ս. Թպլեան և Գ. Ապտուլլահ. առջի երկուքը ներկայապէս նշանաւոր դաստիարակ ուսուցիչներ և յաջող գրիչներ են . երրորդն ո՛չ տեսական գործունէութիւն մ'ունեցած է Արեւելեան Թատրոնին ատեն : Կ'ըսուի թէ քանի մ'երգերու հեղինակ է :

* *

Մկրտիչ Աճէմեան քունամեայ երիտաւորաց մըն էր, երբ 1858ին Վիենտիկէն Պոլիս վերադարձաւ :

Քաջ պատկերաճան և հաստատուն կրթութիւն առած լեզուագետ ընտիր ոյժ մըն էր :

Այսպիսի ոյժ մը բնականապէս չէր կրնար երկար ժամանակ անձանօթ մնալ :

1859ին Կայս. հեռագրական վարչութեան մէջ պաշտօնի կոչուելով, անմիջապէս իր կարողութիւնները մատնանիշ ըրաւ և իր Պետերբուրգ վստահութեան արժանացաւ : Զանազան կարելորդ պաշտօններով հետզհետէ վաւռնա, Շտուրա և վառնա խրկուեցաւ . այս երեք քաղաքներուն մէջն ալ երկու և աւելի տարիներով պաշտօնավարելով տեղական իշխանութեանց վստահութիւնը գրաւեց :

Երբ 1866ին վսեմ. Գրիգոր Լէֆ. Աղաթօն հեռագրական վարչութեան ղեկը ստանձնեց, Աճէմեան Պոլիս կանչուելով, սկսաւ իր անձնորդ աշխատութեամբը և արժանեօքը հսկայաքայլ յառաջագիժել :

Այսպէս 1872էն մինչեւ 1875 վարեց Բերայի Հեռագրատան Տնօրէնի պաշտօնը :

1875ին վերջերք փոխադրուեցաւ Պոլսոյ հեռագրական կեդրոնական վարչութիւնի իւր օգնական երկրաչափական լինեալի և քանի մը տարիէն անուանուեցաւ Տնօրէն ձառնաւորագեղեցող անենակիւն, դժուարին և մասնաշարժական պաշտօն մը, զոր մինչեւ ցայսօր կը վարէ ամենայն յաջողութեամբ :

42 տարիէ ի վեր ուղղամտութեամբ և հաւատարմութեամբ կը ծառայէ Օսմ. պետութեան, որ ի վարձ իր բազմամեայ ծառայութեանց շնորհած է իրեն Սանիյէ աւտիճանն ու զարդարած իր կուրծքն Օսմանիյէ և Մէճիտիյէ պատուանշաններով :

Հեռագրատան այս ալեւոր և խղճամիտ պաշտօնատարն ընտիր և նշանաւոր աշակերտներ հասցուցած է, որոնք ներկայապէս հեռագրական վարչութեան սրէներն են : Զաւազանցութիւն չէ ուրեմն երբ Աճէմեան Լէֆ. տին այ գաստկարգելու ըլլանք ի շարս այն հաւատարմ հայ Պաշտօնատարներու, որոնց առ Օսմ. զահն ու պետութիւնը մատուցած ծառայութիւնները միշտ և ամէն ժամանակ զնահատուած են Վեհ. Սուլթաններէն և օսմանեան Աւագանիէն :

* *

Մկրտիչ Լէֆ. Աճէմեանի գրական գործունէութիւնը և կեանքն կը սկսի 1875ին, երբ Պոլեան Թակըր Պէլիս օգնութեամբ հրատարակեց իր բանաստեղծական երկերը :

Մինչեւ 1875 ոչ ոք կը գուշակէր իր բանաստեղծական տաղանդը . երբ իր վահագն դիցազներգութիւնը¹ զորաբար լեզուով հրատարակեց, շատերը չէին իսկ գիտէր թէ ով էր այս յաջող դիցազներգութեան հեղինակը : Այս թուականէն սկսան իր գանազան քերթուածներուն հրատարակութիւնները :

Բաց ի այս դիցազներգութիւնէն, Աճէմեան

1. Հ. Արթն Բագրատունին վաճազն զիւցազներգութեան ձեռագիրը տեսած էր 1872ին, երբ Վեհ. Աճէմեան Ռաֆայէլեան վարժարանը

կը գտնուէր : Կը հաւատարմութե Բագրատունին հաւեր և քաւարեր Է դարացական բանաստեղծի անդրանիկ քերթուածը :

էֆ. զրաժ է իր Ժպիտք և Արտասուք (Ա. Հատոր), Լոյս և Ստուգիք (Բ. Հատոր), և Գարնան Հովեր (Գ. Հատոր) բանաստեղծութիւնները, Երկու Հատորիկներ ալ պատրաստած է, — Վերջին կայծեր, — զօրոնք բիշ տանէն պիտի հրատարակէ:

Ասոնցմէ զատ թարգմանած է նաեւ Շէքսպիրի Աագակները և ուրիշ թատերական գործեր Արեւելեան թատրոնին համար: Թարգմանած և հրատարակած է միանգամայն Լամբերէի Գիրք ժողովրդեան և Չայն ի քանտե երկերը, ինչպէս նաեւ ոտանաւոր Պերսանտէի երկերն ու Լաֆոնթրէի առակները, որոնց մէկ բանին հրատարակուած են «Տնտես» ամսաթիւրիին մէջ 1886—88 թուականներուն, որուն յարատեւ աշխատակիցն ալ եղած է Թակոբ Արշակի հետ:

Աճեման էֆ. սովորական քերթող մը չէ, իր բով սակայն կը պակսի այն յուզումն ու կորովը, որ յատուկ է յանգուզն մտքի մը¹: Գաղափարական և «միտիք» գրել, իր ամէն քերթուածներուն ու ոտանաւորներուն մէջ հիացման և զմայլման թոխչ կայ, որուն կը պակսի կորով և ուժով ես մը:

Հետզհետէ յայտուն և արտասուալից, երիտասարդ և ծեր, ուրախ և մեղամաղձոտ, Աճեման անբացատրելի գաղափարի մը վրայ կը ձուլէ իր նուրբ և զգայնիկ բանաստեղծ

ծութիւնները, որուն տխուր շեշտերը և առուշ ներշնչումները խորապէս կը ներգործեն ընթերցողին վրայ:

Աճեման որ Ժպտին, Արտասուքին, Լուսոյ, Ստուգերին և Կայծին տիտղոսաւոր բանաստեղծն է, երբեք իր ներքին զգացումներուն, իր հոգիին, իր մաածուծներուն և իր եսին թոխչներն երգած չէ և ոչ ալ ընթերցողը մանակից ըրած իր հոգեկան և մարմնական հաճոյից և տրամուլեան: Բանաստեղծ գրչէ մը սակայն ամէնէն աւելի այս կէտերն են որ կը փնտռուին. պարզ, համակ զգայուն և քնքայլ մեղրալեզու ոտանաւորներէն կը սպասուի սերոյ կայծեր, երիտասարդական ափսոս:

— Մկրտիչ՝ քաջամարտ տաղաշափ մըն է և ամենայն ճարտարութեամբ հարուստ յանգեր յօրինած է:

— Գալուլ իր շեղուկն և ոճին, Աճեման թէեւ սկիզբները պրաքարեան էր, բայց հիմա աշխարհաբարեան է և «Հայերէնի հոգւոյն հաւատարիմ»²: «արքայ աշխարհաբարի անկանալթիւններն ու անորոշութիւնն սակայն իր անզիցութիւնը պահած է Աճեմանին վրայ»:

Մկրտիչ Աճեման ներկայապէս Պուշոյ քերթող պրիշներուն ամէնէն փայլուն ու յաշողն է², իր ոտանաւորներն, որ տեղական

1. Զաչալի հայ գրականութեան մէջ Գրապար նմանէ խիստ յաջող կերպիւ Աճեմանը կը համեմատէ Պէշիկթաշլեանի հետ:

«Աճեմանն ընթերցողը այնպէս կը զգայ և կը գրէ, թէ Պէշիկթաշլեան կը կարգայ. երբ կ'ըրէ Մկրտիչը կարծես նոյն յուզումն ու նոյն յղացումն ունին, նոյն կորովն ու նոյն զօրովը: Սակայն ո՛չ այն փափուկ եռանդը կը տեսնես, որով Պէշիկթաշլեան «Զեփեռն» ու «Գարուն»-ը նուազեց, ո՛չ ալ այն խորագրաց մտքը, ներոյժ ու թափանցկոտ ոգին, որով «Օրհասական»ն ու «Մերձ ի մահ, նորոգործ»:

«Չես գտներ զարձեալ այն երկնաստեղ և «Երկնայայտութիւնը, այն հանճարալիկ խանդը, ո՛չ ալ որոյնքովի խոյանքը, որով ճարտարեց Պէշիկթաշլեան իր «Թատերէն» և հրապարակեց քերթուածները:

«Մին բանաստեղծ լինելու համար ծնած, «միւսը բանաստեղծութեան սիրող մ'է եղած. «մին՝ Պառնասեան աղու դաշնակը կը յօրինէ, «միւսն՝ անոր հեշաւընկալ եղանակները կ'ուծէ. սա ստեղծող մըն է, նա յարգարող մը: «Սակայն չմոռնամք յաւելուլ թէ Մեծն «Մկրտիչ, իր կոչման, իր արուեստին յարած է, մինչ կրտսերն՝ իր բազմազգալ պաշտօնէն «Ժամեր ու վայրկեաններ շորթելով քնարը գրկած է:

«Հետեւաբար սա արուեստագէտն է, նա՝ «արուեստագէտը. մին՝ փառք կը սեպես, միւսը՝ «պարծառք, զայն կը պաշտես, զայն կը սիրես»: (Տես անդ Երես 270—271):

2. Տես Մկրտիչ Դահնազար — 1/13 Օգոստոս 1892. «Արեւելք»՝ Հ. Գ. Մ. — Հանգչես Ամսրեայ (Վիեննա) Մարտ 1888 և Թ. Թէրզեան — «Արեւելք», 14/26 Դեկտեմբեր 1887:

գաղգիներէն թերթերուն մէջն ալ Հրատարա-
կուած է, շատ գնահատուած են¹։ Օտարներ
դիւրն կը նմանցընեն Ֆրանսուա Գորբէի։

* * *

Մկրտիչ Լֆ. Աճէմեան ազգային շրջա-
նակներու մէջ անձանթ ղէմք մըն է. աւելի
կ'ախորժի ընտանեկան առանձնական կեան-
քէն և կ'ը պարապի ուսումնական և արհես-
տական աշխատասիրութեամբ, պատկերա-
շանութեամբ և երաժշտութեամբ։ Երբեմն
փոքր դեր մը միայն խաղացած է իբր Հո-
գարարէն։ Պէշիկիմաշի Մարբուհեան վար-
ժարանի, Անգամ՝ նոյն պիւղի եկեղեցւոյ
թաղական խորհրդոյ։ Երեսփոխան ալ ե-
ղած է։

1. Արժան կը համարիմ ընդօրինակել Պա-
սյ մէջ Հրատարակուող Լէվանտ Հերալտ ան-
գլո-ֆրանսական թերթին մէկ յոյժ շահեկան
յօդուածի մասն, որուն ընթերցումն մեր ըսածը
կը հաստատէ։

« Mr M. Adjémian, Chef du Bureau des In-
génieurs à l'Administration des Postes et Té-
légraphes, est un poète populaire, dont les poè-
mes sont fort goûtés par les Arméniens. Dans
ses écrits ne perçoit aucune prétention à la
haute poésie; il choisit de préférence ses ty-
pes dans les classes moyennes de sa nation,
milieux où il puise du reste ses meilleures in-
spirations. Ce sont les incidents de la vie réelle
qui l'attirent le plus, et il les décrit avec grâce,
tendresse et naturel. Il lui répugne de se servir
du style écœurant des adeptes arméniens, - du
zolaïsme et de quelques jeunes gens qui, sous
prétexte de réformer la langue arménienne,
s'amuse à singer les *décadents* parisiens. Dans
les idées, les sentiments ainsi que dans le
style M. Adjémian s'attache à la simplicité
et à la clarté. Il ne traduit jamais une pensée
par un flot inutile, à l'instar des écrivains ar-
méniens de jadis; il a également horreur d'av-
vilir son langage pour se faire comprendre du
public ignorant. . . . Il a déjà publié plu-
sieurs volumes de poésies lyriques, frappées au
coin d'une gaieté franche et de beaucoup de grâ-
ce. Ses poèmes offrent aussi des images va-
riées et rappellent la manière de François Cop-
pée ». S. L. Lewand Hérauld - Février 22, - 1895.

* *

Մկրտիչ Լֆ. Աճէմեան ամուսնացած է
1866ին Օրդ. Միւնկլի Սազա Օղլու։ Այս
ամուսնութենէ ունեցած է երկու մանչ -
Սուրէն, Վաղինակ, - և երկու աղջիկ զա-
ւակներ, - Վիքթորիա և Պէտրիս։

Յ. Ա.

Գողթս, 20 Մարտ 1901։

†

ՄԱՏԹԵՈՍ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆԻ ՄԱՀԸ

ՊՊԱԼԵՓԱՆ ճակտին վերայ խընկարոյր.
Անդուժ մահն ահա՛ զըրօշմեց համբոյր.
Ձի վըշտասարսնու ցուեի անսահման
Տարին Հայրիկը մինչև գերեզման։

Աւագ... մարեցաւ մեր Հորիզոնի,
Ամենափայլուն աստղը գեղանի։
Ո՛վ սխտի զոցլ այն պարապն անհուն
Որ Նահապետին մահուամբն է կայուն։

Երկու սոխակներ, Վահէ և Վերոյր
Շատ կանուխ թրան և անհրապոյր
Թողին Մամուրեանն որ ծերութեան մէջ
Յուսահատօրէն լացաւ մինչև վերջ։

Շատ փրնառեց Ան իր զաւակները
Ու արտասուելով փակեց աչքերը.
Ոհ, հառաչանքներ, վերջին շունչին հեա,
Յունուար երկուքին կ'ըլլային անհեա...

Իր Յաքեանին փառքերն ու պարծանք,
Հագիլ թէ տունի կաթիլ մ'ըստփոխնք,
Եւ արդ անտէր են զափնիններն աղուոր,
Գըրական աշխարհն կ'ողբայ մահն Անոր։

Ձի արդիւնաշատ մեծ դաստիարակ,
Կըրթեց սերունդներ բարեկիւսանակ...
Իսկ մեր ափին մէջ զըրու խնդապիւր,
Ու Թարգմանածոյ հատորներ անթիւ։

Երկար տարիներ, անդադր, անդու,
Իր Արեւիկան՝ գեղեցիկն Մամուր,